

Občutljivost za otrokove potrebe pri mamah dveh generacij

Prejeto 22.07.2020 / Sprejeto 20.11.2020

Znanstveni članek

UDK 159.922.7-053.4

KLJUČNE BESEDE: občutljivost, navezanost, spanje, telesni stiki, dojenje

POVZETEK – Mamina občutljivost za otrokove potrebe pomembno prispeva k otrokovemu razvoju varne navezanosti. Pogojena je z njenimi delovnimi modeli navezanosti (Ainsworth in sod., 1978; Bowlby, 1969). V raziskavi smo preučili medgeneracijske razlike v zadovoljevanju otrokovih potreb. Sestavili smo vprašalnik, ki so ga izpolnile mame in stare mame predšolskih otrok iz vseh slovenskih regij (654 udeleženk). Poleg vprašanj o odzivih na otrokov jok, spalnih navadah, telesnih stikih in dojenju je vseboval Vprašalnik medosebnih odnosov (Bartholomew in Horowitz, 1991) tudi merjenje slogov navezanosti udeleženk. Ugotovili smo, da se je v času med obema generacijama povečala (ali vsaj ohranila) intenzivnost stikov med mamo in otrokom. Upadla je zastopanost ne-varnih slogov navezanosti, ki so bili v pričakovani smeri povezani z občutljivostjo. Rezultati so pokazali porast naklonjenosti mam do vzgojnih pristopov, ki naj bi pozitivno prispevali k psihofizičnemu razvoju mlajšega otroka in kažejo občutljivost za njegove potrebe.

Received 22.07.2020 / Accepted 20.11.2020

Scientific paper

UDC 159.922.7-053.4

KEYWORDS: sensitivity, attachment, sleep, physical contact, breastfeeding

ABSTRACT – A mother's sensitivity to her child's needs significantly contributes to the child's development of secure attachment and is conditioned by her working models of attachment. Our research examined inter-generational differences in meeting a child's needs. We compiled a questionnaire, which was completed by mothers and grandmothers of preschool children from every Slovenian region (number of respondents was 654). In addition to questions on their responses to the child's crying, their sleeping habits, physical contact, and breastfeeding, the questionnaire also included The Relationship Questionnaire to establish the respondents' attachment style. We have found that, between the two generations, the intensity of mother/child contacts has increased. The number of non-secure attachment styles, which are expectedly negatively correlated with the mother's sensitivity, has declined. Results have revealed an increase in the mothers' proclivity towards child-rearing approaches that have a supposedly positive impact on young children's psychophysical development and display sensitivity to their needs.

1 Uvod

Bowlby (1969, 1982) in Ainsworth (glej Ainsworth, Blehar, Waters in Wall, 1978) sta postavila temelje teorije navezanosti. Navezanost sta opredelila kot čustveno vez, ki jo dojenček oz. dojenčica (v nadaljnjem besedilu je rabljena moška oblika samostalnika kot spolno nevtralna) razvije z objektom navezanosti (običajno mamo) v prvem letu starosti in je stabilna v prostoru in času. Otrok uporabi objekt navezanosti kot varno podlago za raziskovanje in kot varno pribežališče v okoliščinah, ki mu povzročajo čustveno stisko (Ainsworth in sod., 1978).

Otrok na podlagi zgodnjih izkušenj z objekti navezanosti razvije spoznavne modele sebe, objekta navezanosti in sveta (Bowlby, 1969, 1973, 1988). To so notranji delovni modeli navezanosti, ki vključujejo pričakovanja in predstave odzivov staršev v oko-

liščinah, ko bo potreboval njihovo pomoč, tolažbo, oporo ali bližino (Bowlby, 1969). Omogočajo mu, da doživlja bližino skrbnika kljub temu, da ta ni telesno prisoten, kar zmanjša čustveno stisko ob ločitvi od njega in spodbuja raziskovanje v njegovi odsotnosti (Bowlby, 1973).

Ainsworth in sodelavci (1978) so na podlagi postopka *tuja situacija* prepoznali naslednje sloge otrokove navezanosti na mamo: *varnost, izogibanje in upiranje/ambivalentnost*. Obstaja pa še četrti slog, *neorganiziranost* (Main in Solomon, 1990). Varno navezani otroci najdejo ravnovesje med raziskovanjem in navezanostjo. Če so vznemirjeni, jih stiki z mamo umirijo (Ainsworth in sod., 1978). Približno 65% razvojno normativnih otrok izraža varno navezanost (Van IJzendoorn, Goldberg, Kroonenberg in Frenkl, 1992).

Kateri slog navezanosti otrok razvije, je v največji meri odvisno od občutljivosti objekta navezanosti (De Wolff in Van IJzendoorn, 1997). Kako se starši odzovejo na otrokovo potrebo po udobju, prispeva k razvoju otrokove strategije uravnavanja negativnih čustev in obvladovanja čustvene stiske (Bowlby, 1982). Občutljivost pomeni prepoznavanje in pravilno razumevanje otrokovih signalov ter odzivanje nanje na ljubezniv, pravočasen in primerno stimulativen način (Ainsworth, Bell in Stayton, 1974). Izraža se s tem, da objekt navezanosti otroka sprejema, sodeluje z njim in mu je dosegljiv, ko ga potrebuje (Ainsworth in sod., 1978; Waters in Cummings, 2000). Občutljivost staršev je pomembna tako pri otrocih, ki se razvijajo normativno, kot pri otrocih s posebnimi potrebami (glej Cugmas, 2018) in v celotnem življenju njihovega otroka. Npr. višja raven starševske topline, intimnosti in povezanosti prispeva k bolj kakovostnim odnosom med starši in njihovim mladostnikom (glej Cugmas, Zupančič, Poredoš in Kranjec, 2017).

Varno navezani otroci imajo starše, ki so vpleteni v njihovo nego in vzgojo, izražajo toplino in so odzivni, medtem ko neobčutljivo in nedosledno starševstvo napoveduje ne-varno otrokovo navezanost. Izogibanje je povezano z maminim zavračanjem telesnega stika z otrokom. Ambivalentna oziroma upirajoča se navezanost se razvije, če se mama ne odziva, ko otrok doživlja čustveno stisko (pregled v: Filangeri-Parashar, 2007). Neorganizirana navezanost je povezana z zlorabo otroka in vedenjem staršev, ki otroka prestraši (pregled v: Poehlmann, 2003).

Odrasli imajo glede na odnose z ljudmi posplošene delovne modele navezanosti (Waters in sod., 2015). Bartholomew in Horowitz (1991) razlikujeta naslednje štiri sloge navezanosti v odraslosti: *slog varne navezanosti, plašljivo izogibajoči se slog, preokupirani slog in odklonilno izogibajoči se slog*. Za osebe z varnim slogom navezanosti je značilno, da se hitro zbližajo z drugimi, so zanesljive, počutijo se varne in nimajo strahu pred zapustitvijo (Bartholomew in Horowitz, 1991). Sprejemajo tolažbo in oporo od drugih in brez težav prosijo za pomoč (Wearden, Lamberton in Crook, 2005). Za osebe s plašljivo izogibajočim se slogom navezanosti je značilno, da se bojijo stikov z drugimi, čeprav si jih želijo, težko zaupajo drugim in sebi, bojijo se zavrnitve. Osebe s preokupiranim slogom navezanosti imajo nizko samospoštovanje, druge pa vrednotijo visoko. Želijo si stikov z njimi, doživljajo veliko čustvenih vzponov in padcev. So posesivne in se bojijo izgube in osamljenosti. Osebe z odklonilno izogibajočim se slogom navezanosti menijo, da so same sebi zadostne, in ne priznajo, da si želijo bližine drugih. So neodvisne od drugih. Ne počutijo se prijetno, če si ljudi pustijo preblizu, zato vzdržujejo z njimi čustveno razdaljo (Bartholomew in Horowitz, 1991).

Slogi navezanosti v odraslosti so skladni s tistimi, ki so se razvili v zgodnjih letih življenja (Grossmann, Grossmann, Kindler in Zimmermann, 2008). Predstave zgodnjih odnosov vplivajo na posameznikove vedenjske in čustvene odzive ter razlage interakcij v prihodnjih medosebnih odnosih (Bretherton in Munholland, 2016). Ob spremenjenih odnosih obstaja možnost za spremembe notranjih delovnih modelov navezanosti (pregled v: Pace, Zavattini in D'Alessio, 2012).

Slogi navezanosti staršev se pozitivno povezujejo s slogi navezanosti njihovih otrok (Van IJzendoorn, 1995), kar imenujemo medgeneracijska stabilnost navezanosti. Pojasnimo jo lahko z občutljivostjo staršev za otrokove potrebe. Starši z varnimi delovnimi modeli navezanosti so prožni v interakciji z otrokom, saj mu želijo zagotoviti varnost in dobrobit (Erzar in Kompan Erzar, 2011). Številni avtorji (pregled v: Perko, 2016) navajajo, da naslednja starševska vedenja dojenčku zagotavljajo varnost in dobrobit: hitro odzivanje na njegov jok z zadovoljitvijo njegovih potreb, spanje dojenčka skupaj s starši na skupnem ležišču, pogosti in topli stiki med dojenčkom in starši ter dojenje.

2 Problem s hipotezami

Preučili smo sloge navezanosti ter prepričanja in vedenja mam dveh generacij do njihovega dojenčka. Na podlagi vprašalnika, ki smo ga sestavili, so mame in stare mame samoocenile izraženost slogov navezanosti ter poročale o odzivanju na dojenčkov jok (kako pogosto in zakaj so same ali drugi člani družine (če so) namenoma puščali dojenčka jokati daljši čas oz. zakaj so se (če so se) na dojenčkov jok vedno odzvali takoj, ko je bilo mogoče), skupnem spanju z dojenčkom (kje je dojenček spal in zakaj so se oz. se niso same ali skupaj s partnerjem redno odločale za skupno spanje z dojenčkom), telesnih stikov z dojenčkom (koliko jih je bilo in kakšno je njihovo prepričanje glede telesnih stikov med starši in dojenčkom, npr. pestovanja v naročju) in hranjenju/dojenju (kako je bil dojenček v prvih štirih do šestih mesecih starosti hranjen in kako dolgo je bil dojen). Preučili smo razlike v prepričanjih in vedenjih mam do dojenčka glede na generacijo in izobrazbo ter izračunali povezanost med izraženostjo slogov navezanosti in preučevanimi vidiki prepričanj in vedenj, povezanimi z zadovoljevanjem dojenčkovih potreb.

Oblikovali smo hipoteze, da

- večina mam in starih mam izraža varen slog navezanosti, saj ta slog prevladuje v populaciji (Uytun, Öztop in Eşel, 2013);
- mame izražajo nižjo raven ne-varne navezanosti kot stare mame, kar lahko pripišemo spremenjenim vzgojnim praksam (Puhar, 2004);
- mame izražajo višjo raven občutljivosti za dojenčkove potrebe, kot so jo izražale stare mame do svojih dojenčkov, kar predvidevamo na podlagi navedb različnih avtorjev (pregled v: Perko, 2016), da so mame bolje informirane z načini nege in vzgoje, ki ugodno vplivajo na otrokov razvoj, kot so bile stare mame, hkrati pa so tudi družbeni pogoji, v katerih negujejo in vzgajajo svoje otroke, kakovostnejši od tistih, v katerih so to

- počele stare mame (obporodna praksa, dopust za nego in varstvo otroka, splošno naraščanje zavedanja o vrednosti dojenja ipd.);
- bolj izobražene mame in stare mame izražajo v primerjavi z manj izobraženimi višjo raven občutljivosti za dojenčkove potrebe, saj predvidevamo, da je izobraženost pozitivno povezana s seznanjenostjo s sodobnimi načini nege in vzgoje, ter
 - mame in stare mame z varnim slogom navezanosti izražajo višjo raven občutljivosti za dojenčkove potrebe kot mame in stare mame z ne-varnimi slogi navezanosti (to povezanost odkrivajo številne raziskave; pregled v: Cugmas, 2020).

3 Metodologija

Udeleženske

V raziskavi so sodelovale mame dveh generacij, ki so bile v sorodstvenem odnosu hči-mama in so imele v času raziskave vsaj enega otroka oz. vnuka, ki je obiskoval javni vrtec. Od razdeljenih 1024 (512 parov) vprašalnikov je bilo vrnjenih in v celoti izpolnjenih 654 vprašalnikov, od tega 50% vprašalnikov za mame in 50% za stare mame. Povprečna starost mam je bila: $M = 33,96$ leta ($SD = 4,51$, min. = 22, max. = 46), starih mam pa: $M = 58,22$ leta ($SD = 6,48$, min. = 43, max. = 82). Prevladovale so mame z doseženo izobrazbo od V. do VII. stopnje in stare mame z doseženo izobrazbo od I. do V. stopnje.

Pripomoček

Sestavili smo vprašalnik za mame in stare mame, ki je vseboval vprašanja zaprtega in odprtega tipa ter ocenjevalno lestvico. Po navodilih za izpolnjevanje smo na kratko predstavili namen raziskave. Mame z več otroki so odgovarjale za svojega najmlajšega otroka, ki je dopolnil že vsaj 11 mesecev. Stare mame so odgovarjale na podlagi spominov, kako so same vzgajale in negovale svojega dojenčka.

Vprašanjem o demografskih podatkih je sledilo enajst vprašanj zaprtega tipa o njihovih načinih nege in vzgoje dojenčka. Z *Vprašalnikom medosebnih odnosov* (RQ; Bartholomew in Horowitz, 1991) smo merili izraženost naslednjih slogov navezanosti: *varnost, plašljivo izogibajoči se, preokupirani, odklonilno izogibajoči se*.

Opise slogov navezanosti so udeleženske ocenile po Likertovi 7-stopenjski ocenjevalni lestvici (od 1 – *sploh ne velja zame*, do 7 – *popolnoma velja zame*). Zanesljivost RQ je ustrezna, saj znaša test-retest korelacija za ženske $r = 0,78$ (Scharfe in Bartholomew, 1994; v: Žvelc in Žvelc, 2006). Veljavnost celotnega vprašalnika smo preverili s sondažno uporabo na manjšem vzorcu udeleženk.

Postopek zbiranja in obdelave podatkov

Vsebinsko enaka, a oblikovno različna vprašalnika za mame in stare mame smo sondažno preizkusili. Vzgojiteljice v vrtcih so razdelile vprašalnike vsem staršem otrok

v svojih skupinah. Udeleženkam raziskave smo na podlagi šifer zagotovili anonimnost in zaupnost podatkov.

Podatke, zbrane z vprašalnikoma, smo obdelali v računalniškem programu SPSS. Uporabili smo χ^2 -preizkus, Mann-Whitneyev preizkus, Kruskal-Wallisov preizkus in *t*-teste. Odzive mam smo pri vsakem vprašanju razporedili v dve kategoriji, in sicer "neobčutljivi odzivi" in "občutljivi odzivi".

4 Rezultati z interpretacijo

Slog navezanosti

Povprečne samoocene slogov navezanosti kažejo (tabela 1), da je bila pri udeleženkah najmočnejše izražena varna navezanost, kar podpira hipotezo 1, da je ta slog najpogostejše zastopan v populaciji.

Tabela 1: Izid Mann-Whitneyevega preizkusa razlik v pojavnosti slogov navezanosti pri udeleženkah glede na generacijo

<i>Slog navezanosti</i>	<i>Generacija</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>$\bar{R}$</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Varni	mame	326	5,38	319,35	-0,123	0,902
	stare mame	310	5,28	317,60		
Plašljivo izogibajoči se	mame	327	2,71	293,69	-3,068	0,002
	stare mame	301	3,33	337,11		
Preokupirani	mame	326	2,65	281,13	-4,781	0,000
	stare mame	300	3,21	348,68		
Odklonilno izogibajoči se	mame	325	3,18	302,54	-1,744	0,081
	stare mame	303	3,50	327,33		

Rezultati so pokazali, da sta plašljivo izogibajoči se in preokupirani slog navezanosti statistično značilno bolj izražena pri starih mamah kot pri mamah, glede odklonilno izogibajočega se sloga pa obstaja tendenca v isti smeri (tabela 1).

Rezultati so podprli hipotezo 2, da bodo mame izražale nižjo raven ne-varne navezanosti kot stare mame. Rezultate razlagamo s spremenjeno, za otrokove potrebe bolj občutljivo vzgojno prakso, ki so je bile deležne mame (glej Puhar, 2004) in vodi do razvoja varne navezanosti (De Wolff in Van IJendoorn, 1997).

*Občutljivost do dojenčkovih potreb pri mamah in starih mamah
glede na izobrazbo in slog navezanosti*

Tabela 2: Rezultati t-testov statistično značilnih razlik med mamami in starimi mamami z različnimi slogi navezanosti, ki so se občutljivo ali neobčutljivo odzivale na otrokove potrebe

<i>Prakse in prepričanja</i>	<i>Slog navezanosti</i>	<i>Vedenje do dojenčka</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Pogostost ignoriranja joka (mama)	plašljivo izogibajoči se	neobčutljivo	3,08	1,83	2,01	323	0,046
		občutljivo	2,60	1,67			
Ignoriranje joka (stara mama)	preokupirani	neobčutljivo	2,92	1,99	2,05	298	0,041
		občutljivo	3,44	1,68			
Ignoriranje joka, da se ne bi razvadil (mama)	varni	odgovor ni izbran	5,44	1,36	2,12	324	0,035
		odgovor je izbran	4,93	2,00			
Ignoriranje joka, da z jokom ne bi manipuliral (stara mama)	plašljivo izogibajoči se	odgovor ni izbran	3,11	1,88	2,15	299	0,032
		odgovor je izbran	3,75	1,95			
Ignoriranje joka, da z jokom ne bi manipuliral (stara mama)	odklonilno izogibajoči se	odgovor ni izbran	3,36	2,11	2,47	301	0,014
		odgovor je izbran	4,16	1,93			
Ignoriranje joka, da bi se navadil na red (stara mama)	plašljivo izogibajoči se	odgovor ni izbran	3,13	1,89	2,15	299	0,033
		odgovor je izbran	3,88	1,85			
Takojšnje odzivanje na jok, ker je bil jok moteč za okolico (mama)	odklonilno izogibajoči se	odgovor ni izbran	3,14	1,95	2,10	323	0,036
		odgovor je izbran	4,71	2,14			
Spanje na ločenih ležiščih, ker se je z dojenčkom ob sebi težko naspiti (mama)	preokupirani	odgovor ni izbran	2,78	1,68	2,01	324	0,045
		odgovor je izbran	2,40	1,43			
Spanje na ločenih ležiščih, ker se je z dojenčkom ob sebi težko naspiti (stara mama)	plašljivo izogibajoči se	odgovor ni izbran	3,11	1,89	1,98	299	0,048
		odgovor je izbran	3,66	1,91			
Spanje na ločenih ležiščih, ker se je z dojenčkom ob sebi težko naspiti (stara mama)	odklonilno izogibajoči se	odgovor ni izbran	3,37	2,05	2,02	301	0,044
		odgovor je izbran	3,98	2,26			

<i>Prakse in prepričanja</i>	<i>Slog navezanosti</i>	<i>Vedenje do dojenčka</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Spanje na skupnem ležišču, ker je naravno in normalno (mama)	varni	odgovor ni izbran	5,32	1,47	2,58	324	0,010
		odgovor je izbran	6,13	1,14			
Spanje na skupnem ležišču, ker je naravno in normalno (mama)	preokupirani	odgovor ni izbran	2,70	1,61	2,15	324	0,031
		odgovor je izbran	1,96	1,40			
Spanje na skupnem ležišču, ker je bilo tako najlažje poskrbeti za dojenčkove potrebe (mama)	plašljivo izogibajoči se	odgovor ni izbran	2,63	1,70	2,14	325	0,033
		odgovor je izbran	3,27	1,71			
Spanje na skupnem ležišču, ker je bilo tako najlažje poskrbeti za dojenčkove potrebe (stara mama)	odklonilno izogibajoči se	odgovor ni izbran	3,56	2,11	2,59	300	0,010
		odgovor je izbran	2,13	1,46			

Rezultati niso pokazali pomembnih medgeneracijskih razlik v ignoriranju dojenčkovega joka ($\chi^2 = 1,49$, $p = 0,828$). Približno 80 odstotkov mam obeh generacij se je redno odzivalo na jok svojega dojenčka (pri ignoriranju joka prevladujeta odgovora: “bilo je le nekajkrat” in “nikoli”). 20 odstotkov jih je jok ignoriralo v razponu od “vsakodnevno” (5 %) do “nekajkrat mesečno”. Glede na izobrazbo nista obstajali statistično značilni razliki v odzivanju mam ($\chi^2 = 10,00$, $p = 0,616$) in starih mam ($\chi^2 = 18,89$, $p = 0,091$) na dojenčkov jok.

Obstaja statistično značilna razlika med mamami s plašljivo izogibajočim se slogom navezanosti, ki so se občutljivo ali neobčutljivo odzivale na dojenčkov jok (tabela 2). Mame, ki so se neobčutljivo odzivale na dojenčkov jok (tj. so dojenčka pustile jokati dalj časa), so imele višji rezultat plašljivo izogibajočega se sloga navezanosti kot mame, ki so se odzivale občutljivo (nikoli niso ignorirale joka oz. le redko). Stare mame, ki so redkeje ignorirale dojenčkov jok, so imele višji rezultat preokupiranega sloga navezanosti kot stare mame, ki so se neobčutljivo odzivale na dojenčkov jok. Druge razlike pri mamah in starih mamah v izraženosti različnih slogov navezanosti glede njihove občutljivosti do dojenčkovega joka niso bile statistično značilne (tudi v nadaljnjem besedilu navajamo le statistično značilne razlike).

Med razlogi za ignoriranje dojenčkovega joka so mame najpogosteje navajale bojazen pred dojenčkovo manipulacijo (19,6 %), sledita bojazen pred razvajenostjo (12,2 %) in navajanje na red (11,3 %); stare mame pa so navajale bojazen pred razvajenostjo (17,1 %), sledita bojazen pred manipulacijo (15,9 %) in navajanje na red (10,7 %). Razlog “krepitev pljuč z jokom” je navajala manjšina mam (0,9 %) in starih mam (5,2 %). Razlika je bila statistično značilna ($\chi^2 = 10,11$, $p = 0,001$). Med vzroki, ki izhajajo iz psihofizične nemoči skrbnika, so mame (13,2 %) in stare mame (11,3 %) najpogosteje navajale, da dojenčku niso znale pomagati; sledi odgovor preutrujenost (mame: 9,5 %, stare mame: 6,4 %), nato odgovor “drugo” (mame: 9,5 %, stare mame: 4,6 %), kjer pre-

vladujejo vzroki, povezani z okoliščinami, v katerih se je bilo težko ali nemogoče takoj odzvati na dojenčkov jok. Kljub odsotnosti statistično značilnih razlik lahko na podlagi primerjave odstotkov pri razlogih za ignoriranje dojenčkovega joka zaključimo, da obstaja težnja, da so mame navajale razloge, ki izražajo večjo občutljivost kot pri starih mamah.

Mame z nižjo izobrazbo so izražale več bojazni pred otrokovo razvajanostjo kot mame z višjo izobrazbo ($\chi^2 = 9,49$, $p = 0,023$). Statistično značilna razlika v odgovorih glede na izobrazbo se je pojavila še pri ignoriranju joka zaradi preutrujenosti staršev ($\chi^2 = 9,56$, $p = 0,023$). Bolj izobražene mame so omenjeni vzrok navajale pogostejše kot manj izobražene. Različno izobražene stare mame so se statistično značilno razlikovale v bojazni pred otrokovo razvajanostjo ($\chi^2 = 12,13$, $p = 0,007$), ki so jo v največji meri izražale stare mame z najnižjo izobrazbo.

Mame, ki niso izbrale odgovora, da so ignorirale dojenčkov jok, "da se ne bi razvabil", so imele statistično značilno višji rezultat varne navezanosti kot mame, ki so se strinjale s to razlago (tabela 2). Stare mame, ki so izbrale odgovor "da z jokom ne bi manipuliral svojih staršev", so imele statistično značilno višja rezultata plašljivo izogibajočega se in odklonilno izogibajočega se sloga navezanosti kot stare mame, ki tega odgovora niso izbrale. Stare mame, ki so izbrale odgovor "da bi se navadil na red", so imele statistično značilno višji rezultat plašljivo izogibajočega se sloga navezanosti kot stare mame, ki tega odgovora niso izbrale.

Glede razlogov za takojšnje odzivanje na dojenčkov jok ni bilo statistično značilnih razlik v odgovorih glede na generacijo. Največ mam (63,3 %) in starih mam (61,2 %) se je na dojenčkov jok hitro odzivalo zato, ker so menile, da "je tako prav". Petina udeleženk (19 % mam in enak odstotek starih mam) je navedla, da so tako ravnale zato, da bi bile dojenčkove potrebe čim prej zadovoljene. Približno 11 % mam in približno enak odstotek starih mam je odgovorilo, da lahko dolgotrajni jok škoduje dojenčkovemu razvoju. Razlog "ker je bil dojenčkov jok moteč za okolico" je navedlo 2,1 % mam in 3,4 % starih mam.

Rezultati niso pokazali statistično značilnih razlik med mamami v njihovih odgovorih glede na izobrazbo. Odgovor "ker sem čutila, da je tako prav" so pogostejše izbrale stare mame z vsaj III. stopnjo izobrazbe kot stare mame z nižjo izobrazbo ($\chi^2 = 10,48$, $p = 0,015$). Odgovor "ker je bil dojenčkov jok moteč za okolico" so najpogostejše izbrale stare mame s stopnjo izobrazbe, ki je nižja od III. ($\chi^2 = 12,66$, $p = 0,005$).

Mame, ki so izbrale razlog za svoje takojšnje odzivanje na dojenčkov jok "ker je bil moteč za okolico", so imele višji rezultat odklonilno izogibajoče se navezanosti kot mame, ki tega odgovora niso izbrale (tabela 2).

Zanimalo nas je, kako so mame dveh generacij vzpostavljale stike z dojenčkom v kontekstu družinskih spalnih navad. V obeh generacijah so dojenčki najpogostejše spali v svojih posteljah v skupnem prostoru z vsaj enim od staršev (mame: 43,7 %, stare mame: 62,1 %). Sledi kombiniranje spanja v lastni postelji in na skupnem ležišču, kar je prakticirala približno četrtina udeleženk (28,1 % mam in 24,2 % starih mam). Spanje v ločenih prostorih (13,5 % mam in 8,3 % starih mam) ali na skupnem ležišču z mamo oz. vsaj enim od staršev je prakticirala manjšina udeleženk (14,7 % mam in 5,5 % starih mam). Odkrili smo statistično značilne razlike glede spalnih navad med generacijami ($\chi^2 = 29,10$, $p = 0,000$). Spanje dojenčka v ločenem prostoru od prostora staršev in spa-

nje dojenčka na skupnem ležišču z vsaj enim od staršev se je pogosteje pojavljalo pri mlajši kot starejši generaciji. Avtorji (glej pregled v: Perko, 2016) ločeno spanje dojenčka in staršev razumejo kot neobčutljivo ravnanje staršev.

Glede na izobrazbo so rezultati pokazali statistično značilne razlike pri mamah ($\chi^2 = 20,69$, $p = 0,014$), ne pa tudi pri starih mamah. Mame z višjo izobrazbo so imele več neposrednega telesnega stika z dojenčkom med spanjem kot mame z nižjo izobrazbo. Razlike v odgovorih mam in starih mam z različnimi slogi navezanosti glede tega, kje je dojenček ponoči spal, niso bile statistično značilne.

Mame so kot najpogostejši razlog za ločeno spanje dojenčka navajale svoje udobje ("ker se je bilo z dojenčkom ob sebi težko naspiti") (mame: 34,6%; stare mame: 19,3%). Razlika med generacijama je bila statistično značilna ($\chi^2 = 19,44$, $p = 0,000$), a v nasprotni smeri od pričakovane. Pogost razlog za ločeno spanje pri mamah (26,6%) in starih mamah (36,7%) je bilo udobje dojenčka ("ker se je dojenček tako bolje naspal"). Razlika med generacijama je bila statistično značilna ($\chi^2 = 7,70$, $p = 0,006$), prav tako v nasprotni smeri od pričakovane. Naslednji razlog je bojazen pred otrokovo razvajanostjo (mame: 30,9%, stare mame: 28,4%; razlika med generacijama ni bila statistično značilna). Približno četrtnina vseh udeleženk (26,6% mam in 24,8% starih mam; razlika med generacijama ni bila statistično značilna) je navajala otrokovo varnost, da se med spanjem ne bi nehote uglele nanj. Redkeje sta se pojavljala odgovora "da ne bi motil spolnega življenja" (mame: 2,1%, stare mame: 0,6%) in "ker ni bilo možnosti za skupno spanje" (mame: 1,5%, stare mame: 3,4%); razlika med generacijama ni bila statistično značilna.

Edina statistično značilna razlika glede na izobrazbo je bila pri različno izobraženih mamah pri bojazni pred otrokovo razvajanostjo ($\chi^2 = 14,58$, $p = 0,002$). Višja kot je bila izobrazba mam, nižja je bila njihova bojazen pred otrokovo razvajanostjo, če bi otrok spal skupaj s starši.

Mame, ki niso izbrale odgovora "ker se je bilo z dojenčkom ob sebi težko naspiti", so imele statistično značilno višji rezultat preokupirane navezanosti kot mame, ki so izbrale ta odgovor (tabela 2). Stare mame, ki so izbrale odgovor "ker se je bilo z dojenčkom ob sebi težko naspiti", so imele statistično značilno višji rezultat plašljivo izogibajočega se in odklonilno izogibajočega se sloga navezanosti kot stare mame, ki tega odgovora niso izbrale.

Mame (11,3%) so statistično značilno pogosteje kot stare mame (4,9%) ($\chi^2 = 8,92$, $p = 0,003$) navajale kot razlog za redno nočno spanje z otrokom na skupnem ležišču, da je bilo "tako najlažje poskrbeti za dojenčkove potrebe". Statistično značilna razlika med generacijama je bila še pri odgovoru "ker se mi skupno spanje zdi popolnoma naravno in normalno" ($\chi^2 = 16,40$, $p = 0,011$), s čimer so se bolj strinjale mame (7,1%) kot stare mame (2,8%). 8% mam in 7,1% starih mam je odgovorilo "ker je dojenček na skupnem ležišču manj jokal in je bolje spal".

Mame z višjo izobrazbo so pogosteje izbrale odgovor "ker je bilo ponoči tako najlažje poskrbeti za dojenčkove potrebe" kot mame z nižjo izobrazbo ($\chi^2 = 10,276$, $p = 0,016$).

Mame, ki so izbrale odgovor, da so z dojenčkom redno skupaj spale na istem ležišču, ker je to naravno in normalno, so imele višji rezultat varne navezanosti kot mame, ki tega odgovora niso izbrale (tabela 2). Mame, ki niso izbrale odgovora, da je sku-

pno ležišče naravno in normalno, so imele višji rezultat preokupirane navezanosti kot mame, ki so izbrale ta odgovor. Mame, ki so izbrale skupno ležišče, "ker je bilo tako ponoči najlažje poskrbeti za dojenčkove potrebe", so imele višji rezultat plašljivo izogibajočega se sloga navezanosti. Stare mame, ki so izbrale odgovor, da so spale z dojenčkom na skupnem ležišču, "ker je bilo tako ponoči najlažje poskrbeti za dojenčkove potrebe", so imele nižji rezultat odklonilno izogibajočega se sloga navezanosti kot stare mame, ki so izbrale ta odgovor.

Večina mam (73,8 %) in starih mam (70,1 %) je odgovorila, da so svojim dojenčkom nudile srednjo mero telesnega stika ("ko je bil dojenček buden, je bil včasih v naročju, včasih pa smo ga odložili nekje v naši bližini, kjer nas je lahko opazoval"). Naslednji odgovor po pogostosti izbire je bil "ko je bil dojenček buden, ni bil veliko v naročju. Večino časa je ležal oz. sedel nekje v naši bližini, kjer nas je lahko opazoval." Izbralo ga je 14,8 % mam in 21,3 % starih mam. Odgovor "Ko je bil dojenček buden, je bil večino časa v naročju. Veliko smo ga nosili in le redko smo ga odložili za daljši čas." pa je izbralo 11,4 % mam in 8,6 % starih mam. Razlike v pogostosti nujenja telesnega stika dojenčku glede na generacijo niso bile statistično značilne, se je pa pokazala težnja ($\chi^2 = 5,33$, $p = 0,070$), da so mame imele več telesnih stikov z dojenčkom kot stare mame.

Obstajale so pomembne razlike v nujenju telesnega stika pri mamah ($\chi^2 = 17,86$, $p = 0,007$) in starih mamah ($\chi^2 = 49,89$, $p = 0,000$) glede na izobrazbo. Največ telesnega stika so svojim dojenčkom nudile najbolj izobražene mame in stare mame; tiste s srednjo izobrazbo so bile do telesnih stikov zadržane, najmanj pa so jih nudile mame in stare mame z najnižjo izobrazbo.

Večina udeleženk (74,5 % mam in 64,4 % starih mam) je menila, da bi morali starši dojenčnu nuditi toliko telesnih stikov, kot pokaže, da si jih želi. Ostale udeleženske so zagovarjale ali odtegotvanje telesnega stika zaradi bojazni pred razvajenostjo (mame: 10,6 %; stare mame: 15,5 %) ali nujenje več telesnih stikov ("starši bi morali otroku nuditi več telesnih stikov, kot pokaže, da si jih želi, saj jih ali še ne zna pokazati ali pa telesnih stikov še ni navajen") (mame: 13,4; stare mame: 18,6 %). Mame in stare mame so se statistično značilno razlikovale po odgovorih ($\chi^2 = 8,10$, $p = 0,044$).

Pri starih mamah je zagovarjanje nujenja telesnih stikov dojenčku toliko, kot ta pokaže, da si jih želi, naraščalo sorazmerno z njihovo izobrazbo, zagovarjanje odtegotvanja telesnih stikov zaradi bojazni pred razvajenostjo pa je bilo najmočnejše prisotno pri starih mamah z najnižjo izobrazbo ($\chi^2 = 35,75$, $p = 0,000$).

Največ udeleženk je navajalo, da so v prvih šestih mesecih po rojstvu svoje dojenčke izključno dojile (mame: 56 %; stare mame: 27 %) ali so kombinirale dojenje in hranjenje po steklenički z nadomestnim mlekom (mame: 28 %; stare mame: 53,7 %). 9,8 % mam in 17,8 % starih mam je poročalo, da so hranile dojenčka izključno po steklenički z nadomestnim mlekom. 1,2 % mam (in nobena stara mama) je hranilo dojenčka s svojim načrpanim mlekom. 4,9 % mam in 1,5 % starih mam je hranilo dojenčka z načrpanim mlekom in prilagojenim mlekom. Odkrile smo statistično značilno razliko med generacijama v načinu hranjenja ($\chi^2 = 76,52$, $df = 4$, $p = 0,000$). Ugotavljamo, da se je delež izključno doječih mam skozi zadnji dve generaciji močno povečal.

Pri mamah (ne pa tudi pri starih mamah) je obstajala statistično značilna razlika v hranjenju dojenčka glede na njihovo izobrazbo ($\chi^2 = 39,30$, $df = 12$, $p = 0,000$). Uspe-

šnejše pri dojenju so bile mame, ki so imele vsaj V. stopnjo izobrazbe, kot mame z manj kot V. stopnjo izobrazbe. Mame z nižjo izobrazbo so poročale, da manj pogosto izključno dojijo in bolj pogosto dojenčke hranijo izključno z nadomestnim mlekom. Kombiniranje dojenja in dodajanja mleka je upadalo z višanjem izobrazbe.

Zanimalo nas je, kako dolgo so mame obeh generacij dojile svoje otroke, ne glede na to, če so v prvih mesecih dodajale nadomestno mleko. Največ mam (33,1 %) je otroka dojilo 7–12 mesecev, največ starih mam (40,9 %) pa 3–6 mesecev. Delež doječih mam (26,1 %) po otrokovem dopolnjenem prvem letu starosti je bil večji kot pri starih mamah (2,5 %). Ugotavljamo, da med generacijama ni porastel samo delež izključno doječih mam v prvih šestih mesecih otrokove starosti, temveč se je podaljšalo tudi trajanje dojenja. Mame z višjo izobrazbo so dojile dalj časa kot tiste z nižjo izobrazbo ($\chi^2 = 52,67$, $df = 18$, $p = 0,000$), pri starih mamah pa razlike glede na izobrazbo niso bile statistično značilne.

Pri mamah obeh generacij, pri katerih se dojenje ni ustrezno vzpostavilo, so nas zanimali vzroki za prezgodnje prenehanje dojenja. Večina anketirank (24 % mam, 47,5 % starih mam) je kot najpogostejšo težavo pri vzpostavljanju in ohranjanju dojenja navajala pomanjkanje mleka. Razlika med mamami in starimi mamami je bila statistično značilna ($\chi^2 = 39,26$, $df = 1$, $p = 0,000$). Mame z višjo izobrazbo so statistično značilno redkeje navajale ta razlog kot mame z nižjo izobrazbo ($\chi^2 = 13,74$, $df = 3$, $p = 0,003$).

5 Sklep

Rezultati raziskave so podprli hipotezo 1, saj je večina mam in starih mam izražala varen slog navezanosti. Odkrili smo, da izražajo mame nižjo raven preokupiranega in odklonilno izogibajočega sloga navezanosti kot stare mame, kar je podprlo hipotezo 2. Sklepamo, da so pri starih mamah ne-varni slogi navezanosti bolj razviti kot pri mamah, ker so bili njihovi starši manj občutljivi pri zadovoljevanju njihovih potreb, na kar je vplivalo pomanjkanje znanja o razvoju in potrebah mlajšega otroka. Današnji starši dajejo otrokovim potrebam velik pomen in mu poskušajo nuditi največ, kar zmorejo (glej Hmelak, 2017). Hipotezo 3, da mame izražajo višjo raven občutljivosti za dojenčkove potrebe, kot so jo izražale stare mame, so podprli rezultati vsaj pri nekaterih postavkah, povezanih z vprašanji o razlogih ignoriranja dojenčkovega joka, spalnih navadah, razlogih za skupno spanje z dojenčkom, telesnih stikov, načinov hranjenja dojenčka, časa dojenja in razlogih za prenehanje dojenja. Odkrili smo pomembne razlike med mamami (v manjši meri tudi med starimi mamami) glede na njihovo izobrazbo, in sicer bolj izobražene udeleženke so poročale o občutljivejšem zadovoljevanju otrokovih potreb kot manj izobražene, kar je podprlo hipotezo 4. Tovrstne razlike so bile še posebej jasno izražene pri strahu pred otrokovo razvajanostjo, telesnih stikov in dojenju. Sklepamo, da so bolj izobražene mame bolj seznanjene z novjšimi trendi in ugotovitvami na področju nege in vzgoje mlajšega otroka kot manj izobražene mame in kot so bile nekoč stare mame. Odgovori udeleženk na vprašanja o odzivanju na dojenčkov jok in razlogih za različne spalne navade so podprli hipotezo 5, da bodo mame in stare mame z varnim slogom navezanosti izražale višjo raven občutljivosti za dojenčkove potrebe kot mame in stare mame z ne-varnimi slogi navezanosti.

Prednost raziskave je, da smo preučili vzgojno prakso in prepričanja o njej pri dveh generacijah mam iz vseh slovenskih regij in ugotovili, na katerih področjih se občutljivost za otrokove potrebe povezuje z maminim slogom navezanosti. Pomanjkljivost je, da lahko podvomimo v resničnost nekaterih podatkov, saj je možno, da so stare mame že delno pozabile, kako je potekala vzgojna praksa, ki so jo izvajale pri svojem dojenčku. Starostni razpon pri mamah in starih mamah je bil velik, zato starostna meja med njimi ni bila ostra. Smiselno bi bilo preučiti vlogo slogov navezanosti starih mam na njihovo vedenje do vnukov, saj stari starši pomembno prispevajo k otrokovemu razvoju (glej Lepičnik Vodopivec in Berlič, 2013), hkrati bi bilo dobro spremljati vzgojno prakso in prepričanja tudi pri prihodnjih generacijah.

Zlatka Cugmas, PhD, Janja Perko, Mateja Pšunder, PhD

Sensitivity to the Child's Needs in Mothers of Two Generations

Bowlby (1969, 1982) and M. S. Ainsworth (Ainsworth et al., 1978) laid down the foundations of attachment theory. They define attachment as an emotional bond that infants develop with their objects of attachment (usually the mother) in their first year of life and which endures across space and time. The child uses the object of attachment as a secure basis for exploration and a safe haven in circumstances that cause emotional distress (Ainsworth et al., 1978).

The mother's sensitivity to her child's needs significantly contributes to the child's development of secure attachment (De Wolff & Van IJzendoorn, 1997). With an insensitive mother, a child may develop a non-secure attachment style, namely: avoidance, ambivalence (Ainsworth et al., 1978) or disorganization (Main & Solomon, 1990). Securely attached children find a balance between exploration and attachment. If they are upset, they are calmed through contact with their mother (Ainsworth et al., 1978). Approximately 65% of developmentally normal children display secure attachment (Van IJzendoorn et al., 1992).

Sensitivity to a child's needs signifies that the mother recognizes and correctly understands the child's signals, and responds to them in a loving, timely and appropriately stimulating manner (Ainsworth, Bell & Stayton, 1974). This is expressed through the mother's acceptance of the child, her cooperation with him or her, and her availability in the child's time of need (Ainsworth et al., 1978; Waters & Cummings, 2000).

In interpersonal relationships, adults possess generalized working models of attachment (Waters et al., 2015). Bartholomew and Horowitz (1991) differentiate between the following four styles of attachment in adulthood: secure, fearful-avoidant, preoccupied and dismissive-avoidant. People with a secure attachment style are typically quick to bond with others, they are reliable, feel safe and do not fear abandonment (Bartholomew & Horowitz, 1991). They accept other people's consolation and support, and have no trouble asking for help (Wearden, Lamberton & Crook, 2005). People with a fearful-avoidant attachment style are typically afraid of human contact despite craving it. They have a hard time trusting themselves and others, and fear rejection. People with a preoccupied style of attachment suffer from low self-esteem but highly regard

others. They crave contact with them and experience many emotional ups and downs. They are possessive, fear loss and loneliness. People with a dismissive-avoidant style of attachment believe they are self-sufficient and deny their wish to be close to others. They are independent. They feel uncomfortable letting other people too close and, therefore, maintain emotional distance (Bartholomew & Horowitz, 1991).

Styles of attachment in adulthood are consistent with those developed in the early years of life (Grossmann et al., 2008). The parents' styles of attachment are positively correlated with their children's styles of attachment (Van IJzendoorn, 1995), which can be explained with the parents' sensitivity to their child's needs. Parents with secure working models of attachment are flexible in interactions with their children since they want to ensure their safety and well-being (Erzar & Kompan Erzar, 2011). Authors (review in: Perko, 2016) note the following parental behaviours, which ensure an infant's safety and well-being: quickly reacting to the child's crying by meeting his or her needs, sleeping with the baby in a shared bed, frequent and affectionate contact between the parents and the baby, and breastfeeding.

Our study explored the differences between mothers and grandmothers in meeting their infant's needs. We compiled a questionnaire, where mothers and grandmothers were required to self-evaluate their expression of different attachment styles and report on their reactions to their babies crying (how often and why did they or other members of the family intentionally leave a baby crying for a longer period of time (if at all) or why did they (if at all) respond to the baby's crying as soon as possible); on sleeping with the baby (where did the baby sleep, and why did they alone or together with their partner choose to sleep with the baby); on physical contacts with the baby (how frequent they were and what their opinion is on physical contact between parents and babies, for example holding the baby in one's arms); and on feeding/breastfeeding (how was the baby fed in the first four to six months and how long was he or she breastfed). We studied the differences in the mothers' beliefs and behaviours towards the baby according to their generation and their level of education, and calculated the correlation between attachment styles and the studied aspects of beliefs and behaviours, connected with meeting the infant's needs.

The questionnaire was completed by mothers and grandmothers (which were in a mother/daughter relationship) of preschool children from every Slovenian region (654 respondents). In addition to questions on their responses to the child's crying, their sleeping habits, physical contacts, and breastfeeding, the questionnaire also included the Relationship Questionnaire (Bartholomew & Horowitz, 1991) to establish the respondents' attachment styles.

The results confirmed our first hypothesis, in which we predicted that the majority of mothers and grandmothers will display a secure attachment style. This style is prevalent in the population (Uytun, Öztop & Eşel, 2013), as was also observed in our mother and grandmother research sample. Our second hypothesis claimed that mothers will display a lower level of non-secure attachment than the grandmothers, which can be attributed to changes in child-rearing practices (Puhar, 2004). We have found that mothers display a lower level of preoccupied and dismissive-avoidant style than grandmothers. We infer that grandmothers developed more non-secure attachment styles than the mothers because their parents were less sensitive in meeting their needs. This was due to the lack of knowledge about a young child's development and needs. In

our third hypothesis, we predicted that mothers will display a higher level of sensitivity to their infants' needs than the grandmothers displayed to their infants. Numerous authors (review in: Perko, 2016) note that mothers are more informed about child care and child-rearing methods that have a positive effect on their children's development as compared to the grandmothers. At the same time, the social conditions in which they are nurturing and raising their children are better than those in which the same was done by the grandmothers (perinatal practice, childcare leave, general increase in awareness about the importance of breastfeeding, etc.). Hypothesis 3 was partially supported by results on items related to reasons for ignoring the infant's crying, sleeping habits, reasons for sleeping with the baby, physical contact, manners of feeding, breastfeeding time, and reasons for abandoning breastfeeding. Approximately 20 % of mothers from both generations reported that they more or less frequently intentionally ignored their infant's crying. They did not want the baby to manipulate them with their crying and to become spoiled. They wanted to instil discipline or did not react because they did not know what to do. With regard to sleeping, contact between mother and baby was established in the majority of cases both then and now (they at least shared a sleeping area), although cases of direct contact (sleeping in a shared bed) were few. Three-quarters of mothers and two-thirds of grandmothers believe that parents should offer the child as much physical contact as he or she requests. The comparison between the numbers of exclusively breastfeeding mothers from two generations shows an increase. The fourth hypothesis predicted that mothers and grandmothers with a higher education will express a higher level of sensitivity to the baby's needs as compared to the less educated respondents. We have found significant expected differences among mothers, and to a lesser extent among grandmothers, in their sensitivity to the child's needs based on their education. Differences in education were especially pronounced in items dealing with the fear of child pampering, physical contact, and breastfeeding. We assume that mothers with a higher education are more familiar with the current trends and findings on nurturing and raising a young child as compared to the less educated mothers and grandmothers back in the day. In hypothesis 5, we hypothesized that mothers and grandmothers with the secure attachment style will express a higher level of sensitivity to the infant's needs than mothers and grandmothers with non-secure attachment styles (this correlation has been discovered by numerous studies; review in: Cugmas, 2020). The respondents' reports about their responses to the infant's crying and their reasons for different sleeping habits support our fifth hypothesis.

The originality of our research lies in the examination of intergenerational differences in mothers' sensitivity to their infants' needs, and in determining in which areas of nurturing and raising an infant this sensitivity is correlated with their level of education and attachment style. Our research provides a good examination of child-rearing practices and beliefs among two generations of mothers from all Slovenian regions. The disadvantage, however, is that the veracity of some data can be questioned since the grandmothers could have already partially forgotten the upbringing practices they adopted with their infants. The age range between mothers and grandmothers was extensive; therefore, the age limit between them was not strict. It would be sensible to monitor child-rearing practices and beliefs in future generations as well. The study highlights the importance of informing mothers about recent findings regarding child care and child-rearing, which has an encouraging effect on the child's overall development. We

assume that this knowledge has a stimulating effect on their sensitivity to the child's needs, which in turn encourages the child to develop a secure style of attachment. This remains stable throughout the individual's life and also persists through generations. As reported by the future and current preschool teachers, this kind of knowledge is also very useful for them (see Hmelak & Lepičnik Vodopivec, 2013).

LITERATURA

1. Ainsworth, M.D.S., Bell, S.M., Stayton, D.J. (1974). Infant-mother attachment and social development: "Socialization" as a product of reciprocal responsiveness to signals. V: Richards, M. P. M. (ur.). The integration of a child into a social world. London: Cambridge University Press, str. 98–135.
2. Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E., Wall, S. (1978). Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. Oxford: Lawrence Erlbaum.
3. Bartholomew, K., Horowitz, L.M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, str. 226–244.
4. Bowlby, J. (1969). Attachment. Attachment and Loss: Volume 1. New York: Basic Books.
5. Bowlby, J. (1973). Attachment and loss. Vol. 3. Loss, sadness and depression. New York: Basic Books.
6. Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Vol. 1. Attachment (2nd ed.). New York: Basic Books.
7. Bowlby, J. (1988). A secure base: Clinical implications of attachment theory. London: Routledge.
8. Bretherton, I., Munholland, K.A. (2016). The internal working model construct in light of contemporary neuroimaging research. V: Cassidy, J. in Shaver, P. (ur.). *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications*. New York: The Guilford Press, str. 63–88.
9. Cugmas, Z. (2018). Navezanost na starše pri otrocih z motnjami avtičnega spektra (MAS). *Didactica Slovenica – Pedagoška obzorja*, 33 (2), str. 52–63.
10. Cugmas, Z. (2020). Večkratna navezanost. Ljubljana: i2.
11. Cugmas, Z., Zupančič, M., Poredoš, M., Kranjec, E. (2017). Vloga starševskega vedenja v zadovoljstvu mladih na prehodu v odraslost. *Didactica Slovenica – Pedagoška obzorja*, 32 (1), str. 126–142.
12. De Wolff, M.S., Van IJzendoorn, M.H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant-attachment. *Child Development*, 68, str. 571–591.
13. Erzar, K., Kompan Erzar, K. (2011). Teorija navezanosti. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
14. Filangeri-Parashar, J.L. (2007). Preschoolers' attachment to grandparent caregivers. A thesis submitted to the Department of Psychology of The State University of New York at new paltz in partial fulfillment of the requirements for the degree of master of arts in psychology. Pridobljeno dne 17.10.2019 s svetovnega spleta: <https://dspace.sunyconnect.suny.edu/bitstream/handle/1951/43012/JessicaFilangeri-ParasharThesis.pdf;sequence=1>.
15. Grossmann, K., Grossmann, K.E., Kindler, H., Zimmermann, P. (2008). A wider view of attachment and exploration: The influence of mothers and fathers on the development of psychological security from infancy to young adulthood. V: Cassidy, J. in Shaver, P. R. (ur.). *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*. 2nd Ed. New York: Guilford, str. 857–879.
16. Hmelak, M. (2017). Nekateri vidiki starševskih pričakovanj glede vzgojiteljevega dela v vrtcih. *Didactica Slovenica – Pedagoška obzorja*, 32 (3–4), str. 3–19.
17. Hmelak, M., Lepičnik Vodopivec, J. (2013). Pomen nekaterih znanj, pridobljenih med študijem, za uspešno delo v vrtcu. *Didactica Slovenica – Pedagoška obzorja*, 28 (2), str. 3–20.
18. Lepičnik Vodopivec, J., Berlič, M. (2013). Stari starši v procesu vzgoje. *Didactica – Slovenica Pedagoška obzorja*, 28 (1), str. 3–17.
19. Main, M., Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth strange situation. V: Greenberg, M. T., Cicchetti, D. in Cummings, E. M.

- (ur.). Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention. Chicago: University of Chicago Press, str. 121–160.
20. Pace, C.S., Zavattini, G.C., D'Alessio, M. (2012). Continuity and discontinuity of attachment patterns: A short-term longitudinal pilot study using a sample of late-adopted children and their adoptive mothers. *Attachment and Human Development*, 14, št. 1, str. 45–61.
21. Perko, J. (2016). Medgeneracijske razlike v vzgojnih pristopih in stališčih mater do vzgoje mlajših otrok. Magistrsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta.
22. Poehlmann, J. (2003). An attachment perspective on grandparents raising their very young grandchildren: Implications for intervention and research. *Infant Mental Health Journal*, 24, št. 2, str. 149–173.
23. Puhar, A. (2004). Prvotno besedilo življenja: oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju. Ljubljana: Studia humanitatis.
24. Uytun, M.Ç., Öztıp, D.B., Eşel, E. (2013). Evaluating the attachment behaviour in during puberty and adulthood. *The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 26, str. 177–189.
25. Van IJzendoorn, M.H. (1995). Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the adult attachment interview. *Psychological Bulletin*, 117, št. 3, str. 387–403.
26. Van IJzendoorn, M.H., Goldberg, S., Kroonenberg, P.M., Frenkl, O.J. (1992). The relative effects of maternal and child problems on the quality of attachment: A meta-analysis of attachment in clinical samples. *Child Development*, 63, str. 840–858.
27. Waters, T.E.A. in sod. (2015). The latent structure of secure base script knowledge. *Developmental Psychology*, 51, št. 6, str. 823–830.
28. Waters, E., Cummings, E.M. (2000). A secure base from which to explore close relationships. *Child Development*, 71, str. 164–172.
29. Wearden, J.A., Lamberton, N., Crook, N. (2005). Adult attachment, alexithymia, and symptom reporting. An extension to the four category model of attachment. *Journal of Psychosomatic Research*, 58, str. 279–288.
30. Žvelc, M., Žvelc, G. (2006). Stili navezanosti v odraslosti. *Psihološka obzorja*, 15, št. 3, str. 51–64.

Dr. Zlatka Cugmas (1962), redna profesorica za razvojno psihologijo na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru.

Naslov: Mariborska 10, 3210 Slovenske Konjice, Slovenija; Telefon: (+386) 03 575 61 70

E-mail: zlatka.cugmas@um.si

Janja Perko (1982), magistra pedagogike, zaposlena na Osnovni šoli Destrnik-Trnovska vas.

Naslov: Janežovski Vrh 45, 2253 Destrnik, Slovenija; Telefon: (+386) 040 823 213

E-mail: janja.perko@gmail.com

Dr. Mateja Pšunder (1971), redna profesorica na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Naslov: Ramovševa 3, 2000 Maribor, Slovenija; Telefon: (+386) 02 229 36 04

E-mail: mateja.pšunder@um.si